

**ГЭМТ ХЭРЭГ ҮЙЛДЭХЭЭР БЭЛТГЭСЭН БУЮУ ЗАВДСАН ҮЙЛДЭЛД ЯЛ ОНОГДУУЛАХ
ҮНДЭСЛЭЛ, ЖУРАМ ГАДААД ОРНУУДЫН ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬ ТОГТООМЖ ДАХЬ
ГЭМТ ХЭРГИЙН УРЬДЧИЛСАН ҮЕ ШАТНЫ ТАЛААРХ ЭРХ ЗҮЙН
ЗОХИЦУУЛАЛТАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ**

С.Соёмбо-Эрдэнэ

Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны
1 дүгээр шүүхийн шүүгч, хууль зүйн магистр

Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.1 дэх хэсэгт “Шүүх гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэсэн буюу завдсан үйлдэлд ял оногдуулахдаа гэмт санаагаа хэрэгжүүлсэн хэр хэмжээ, завдалт төгссөн эсэх, бэлтгэсэн буюу завдсан гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээ, гэмт хэргээ туйлд нь хүргэж чадаагүй нөхцөл байдлыг харгалзана” гэж хуульчилсан явдал төгссөн гэмт хэрэгт оногдуулах ялаас төгсөөгүй гэмт хэрэгт оногдуулах ял хөнгөн байхыг зохицуулсан ач холбогдолтой юм.

Гэмт хэргийн урьдчилсан үе шатанд хариуцлага хүлээлгэх асуудлыг шийдэхэд уг үйлдэл гэмт хэрэгт бэлтгэсэн буюу завдсаны аль нь болохыг тогтоохоос гадна уг этгээдийн бэлтгэсэн, завдсан хэргийн нийгмийн хор аюулын шинж чанар, гэмт санаагаа хэрэгжүүлсэн хэр хэмжээ, үйлдлээ туйлд нь хүргээгүй шалтгааныг харгалзан оногдуулах хариуцлагын төрөл, хэмжээг тогтоох шаардлагатай.¹

Гэмт санаагаа хэрэгжүүлсэн хэрхэмжээ гэдэг бол юуны өмнө төгссөн буюу төгсөөгүй завдалтын үед их илэрдэг.

Төгссөн завдалтын үед гэмт этгээд гэмт хэрэг үйлдэх санаагаа бүрэн хэрэгжүүлсэн гэж итгэсэн байдаг бол төгсөөгүй завдалтын үеийн санааны хэрэгжилт нь төгсөөгүй завдалтын санааны хэрэгжилтийн хэр хэмжээнээс хавьгүй их аюултай.

Үйлдлээ туйлд нь хүрээгүй шалтгаан гаднын болон гэмт этгээдийн сэтгэхүйн өөрчлөлт, хэрэглэсэн багаж зэвсгийн чанар зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалж болно.

Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 3 дугаар сарын 20-ны өдрийн “Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийг тайлбарлах тухай” 9 дүгээр тогтоолын 1 дэх хэсэгт “Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.1 дэх хэсгийн “Гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэсэн...завдсан” гэдэгт мөн хуулийн 31, 32 дугаар зүйлд тус тус зааснаар тодорхойлох бөгөөд “Гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, гэмт санаагаа хэрэгжүүлсэн хэр хэмжээ” нь Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийн хөнгөн, хүндэвтэр, хүнд, онц хүнд гэсэн ангиллаас хамаарна. Мөн зүйлийн “...гэмт хэргээ туйлд нь хүргэж чадаагүй нөхцөл байдлыг харгалзана” гэдгийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, шүүхийн хэлэлцүүлгийн явцад тухайн этгээд гэмт үйлдлээ туйлд нь хүргэж чадаагүй шалтгаан, нөхцөлийг тогтоох, энэ талаар үндэслэл бүхий дүгнэлт хийсэн байхыг ойлгоно”² гэж тайлбарлажээ.

2002 оны Эрүүгийн хуулиар 60 дугаар зүйлийн 60.2 дахь хэсэгт “Гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд оногдуулах ялын дээд хэмжээ нь энэ хуулийн тусгай ангид тухайн төгссөн гэмт хэрэг оногдуулахаар заасан аль хүнд төрлийн ялын хоёрны нэгээс хэтрэхгүй байна” гэж заасныг 2008 оны 2 дугаар сарын 1-ний Эрүүгийн хуулийн өөрчлөлтөөр “Гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд оногдуулах ялын доод хэмжээг...” гэж өөрчлөн найруулсан юм. Эндээс харахад 2002 оны Эрүүгийн хуулиар бол хүнийг санаатай алахад бэлтгэсэн этгээд 7 жил 6 сарын хугацаатай хорих ялаар шийтгэгдэхээр байсан бол одоо 5 жилийн хугацаатай ял шийтгэгдэхээр болсон нь бэлтгэсэн, завдсан үйлдэл нь төгссөн гэмт хэрэгтэй харьцуулбал нийгмийн хор аюулаар үлэмж бага гэдгийг хууль тогтоогч харгалзсан энэрэнгүй ёсны зарчимд нийцсэн зохицуулалт болсон.³

Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.3 дахь хэсэгт “Гэмт хэрэгт завдсан үйлдэлд оногдуулах ялын дээд хэмжээ нь энэ хуулийн тусгай ангид төгссөн гэмт хэрэгт оногдуулахаар заасан аль хүнд төрлийн ялын доод хэмжээний гуравны хоёроос хэтрэхгүй байна” гэж завдсан үйлдэлд ял оногдуулах үндэслэл, журмыг хуульчилсан. Мөн зүйлийн 60.2, 60.3 дахь хэсэгт заасан “...аль хүнд төрлийн ял...” гэдэгт мөн хуулийн тусгай ангийн тодорхой зүйл, хэсэгт заасан сонгох ялын аль хүнд төрлийн ялыг ойлгоно. Эрүүгийн хуулийн тухайн зүйл, хэсэгт заасан сонгомол ялын аль хүнд төрлийн ялыг тодорхойлохдоо шүүх зөвхөн үндсэн ялын чанартай хэрэглэдэг торгох, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, хорих ялын хүрээнд, мөн хуулийн 46 дугаар зүйлийн 46.1 дэх хэсэгт заасан дарааллыг баримтлах нь зүйтэй. Эрүүгийн хуулийн тухайн зүйл, хэсэгт сонгомол ял байхгүй тохиолдолд мөн хуулийн ерөнхий ангийн 60 дугаар зүйлийн 60.2, 60.3 дахь хэсэгт заасан

¹А.Нiaа. Аодaнaй аэдyуе. ОА.,2002. 92 аадu дае.

²Нiaае Оeнuй Аyуа өггдeеi дiaдuеuи yдodayе. ОА.,2008. 39 аyд дае.

³Yдгдeеi дoдeу, Yдгдeеi аaeдaаi өeдeayд дoдeеeи iуyеd, °д÷e°eдeеi даeеaaд. ОА.,2008. 12 аадu дае.

журмыг баримтлан хувилж, тухайн зүйл хэсэгт заасан ялын доо дхэмжээнд тохируулан ял шийтгэнэ.

Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.2, 60.3 дахь хэсэгт заасан “...төгссөн гэмт хэрэгт оногдуулахаар заасан аль хүнд төрлийн ялын доод хэмжээний хоёрны нэгээс... гуравны хоёроос хэтрэхгүй байна” гэдгийг мөн хуулийн тухайн зүйл хэсэгт заасан торгох, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, хорих ялын доод хэмжээнээс хувиалан тооцож хэрэглэх шаардлагатай. Эрүүгийн хуулийн 60 дугаар зүйлийн 60.4 дэх хэсэгт онц хүнд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн буюу завдсан этгээдэд 15 жилээс дээш хугацаагаар хорих буюу цаазаар авах ял оногдуулахгүй гэж заасан нь энэрэнгүй ёсны биелэл юм.

Гадаадын эрүүгийн эрх зүйн онолд гэмт хэрэгт бэлтгэх, гэмт хэрэг үйлдэхээр завдахыг гэмт хэрэг үйлдэгдэх бааз суурь болдог учир эрүүгийн эрх зүйн бие даасан судлагдахуун гэж үздэг. Энэ талаар тусгайлан судалсан АНУ-ын эрдэмтэн Дж.Флетчер, ОХУ-ын эрдэмтэн А.В.Наумов нар “гадаад орнуудын эрүүгийн эрх зүйд гэмт хэрэгт бэлтгэх, ялангуяа завдах нь суурь эрх зүйн зөрчил, харин төгссөн гэмт хэргүүд, тухайлбал, хүн алах, хүний бие махбодид гэмтэл учруулах, хорлон сүйтгэх нь санаатайгаар эдгээр гэмт хэргийг үйлдэхээр завдсаны нэг ёсны үр дагавар гэсэн номлол ноёрхдог”⁴ гэж үзсэн байдаг.

Энэ номлол нь:

а)гэм буруутай этгээдийн хувийн байдал дээр суурилсан гэм буруу (субъектэд эхлээд гэмт хэрэг үйлдэх гэмт санаа төрж, дараа нь түүнийгээ бодит үйлдлээр хэрэгжүүлдэг);

б)гэмт халдлага (гэмт халдлагыг таслан зогсоохгүй бол хор уршиг зайлшгүй учирна) гэсэн хоёр үзэл санааны нэгдэл юм.

Энэ номлолыг Англо-саксоны эрүүгийн эрх зүй бүхэлд нь хүлээн авсан.

Ром-Германы эрх зүйн тогтолцоотой Франц, Орос, Германы эрүүгийн эрх зүйд:

а)гэмт хэрэгт бэлтгэх;

б)гэмт хэрэг үйлдэхийг завдах;

в) гэмт хэрэг үйлдэж дуусгах гэсэн санаатай гэмт хэргийн гурван үе шатыг хүлээн зөвшөөрдөг.⁵

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангид гэмт хэрэгт бэлтгэх тухай хэм хэмжээ байдаггүй боловч Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид эх орноосоо урвах(§82), Зэвсэгт бүлэг байгуулах(§127), Гэмт бүлэглэл байгуулах(§129), Мөнгөн тэмдэгт, төлбөрийн хэрэгслийг хуурамчаар үйлдэх(§149) зэрэг хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэсэн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилсан байдаг.

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуульд (22-р зүйл) “Гэм буруутай этгээд гэмт хэргийн объектив талыг хэрэгжүүлж эхэлсэн боловч төгсгөлд нь хүрээгүй байхыг завдах гэнэ”⁶ гэж хуульчилсан. Энд ямар шалтгаанаар гэмт хэргийг төгсгөлд нь хүргээгүйг дурдаагүй нь ойлгомжгүй байна.

ОХУ-ын Эрүүгийн хуульд (29-р зүйл) “Төгсөөгүй гэмт хэрэг гэдэг нь гэмт хэрэгт бэлтгэх, завдах үйлдэл юм” гэсэн тодорхойлолт өгсөн. 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Гэмт хэрэг үйлдэх зэвсэг, хэрэгслийг эрж олох, хийж бэлтгэх, хамтран оролцогчдыг сонгох, тэдэнтэй гэмт хэрэг үйлдэх талаар тохиролцох болон гэмт хэрэг үйлдэхэд шаардлагатай бусад нөхцөлийг санаатай бүрдүүлсэн. Энэ тохиолдолд гэмт хэрэг гэм буруутай этгээдийн хүсэл зоригоос үл хамаарах нөхцөл байдлын улмаас бүрдэл төгсөөгүй байхыг гэмт хэрэгт бэлтгэх” гэж тодорхойлсон. Хүнд, онц хүнд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн бол эрүүгийн хариуцлага хүлээнэ.⁷

Барууны эрүүгийн хууль тогтоомжид гэмт хэргийн урьдчилсан үе шатыг бэлтгэх, завдах гэсэн хоёр төрөлд ангилдаг нь түгээмэл юм. Голланд, Болгар, Польш Улсуудын эрүүгийн хуулиас бусад орны хуульд гэмт хэрэгт бэлтгэх тухай хэм хэмжээ тусгагдаагүй байна.

Швейцарийн Эрүүгийн хуульд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх заалт байдаггүй.⁸

Польшийн Эрүүгийн хуулийн 16 дугаар зүйлийн §1-д “Гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэх гэж гэм буруутай этгээд эрүүгийн хуулиар хориглосон үйлдэл хийх урьдчилсан нөхцөл бүрдүүлэх зорилгоор гэмт хэрэг үйлдэх төлөвлөгөө зохиох, бусад хүмүүстэй хуйвалдах, зэвсэг хэрэгсэл олж бэлтгэх, гэмт хэрэг үйлдэхтэй холбоотой мэдээлэл цуглуулах, гэмт хэрэг үйлдэх боломжийг судлах зэрэг үйл ажиллагааг хэлнэ”. Энэ зүйлийн §2-т “Эрүүгийн хуульд заасан тохиолдолд бэлтгэсэн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ”⁹ гэж тус тус заасан.

⁴А.А.Овчинников, А.А.Иванов. Институты уголовного права в странах СНГ. М., 1998. 442-443-444.

⁵А.А.Иванов, А.А.Иванов. Уголовное право. М., 1998. 102-106-107-108.

⁶О.А.Иванов. Уголовное право. М., 2000. 17-18-19.

⁷Уголовное право. М., 2006. 54-55-56.

⁸О.А.Иванов. Уголовное право. М., 1997. 109-110-111.

⁹О.А.Иванов. Уголовное право. М., 1998. 11-12-13.

Голланд Улсын Эрүүгийн хуулийн 46 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Санаатайгаар зэвсэг, хэрэгсэл, мөнгө, төлбөрийн хэрэгсэл, эд зүйл, бичиг баримт, бусад зүйлийг гэмт хэрэг үйлдэх үедээ ашиглах зорилгоор бэлтгэсэн байхыг гэмт хэрэгт бэлтгэсэн гэж үзнэ”, энэ зүйлийг 2 дахь хэсэгт “Бэлтгэсэн гэмт хэрэгт оногдуулах ялын талаас дээшгүй хувийг бэлтгэсэн үйлдэлд оногдуулна”¹⁰ гэж заасан.

Зүүн өмнөд Азийн орнуудын эрүүгийн хуульд гэмт хэрэгт бэлтгэх тухай тусгай хэм хэмжээ хуульчлагдсан байдаг. Тухайлбал, БНХАУ-ын Эрүүгийн хуулийн 15, 16 дугаар зүйлүүдэд гэмт хэрэгт бэлтгэх гэсэн нэр томъёо хэрэглэгддэг боловч, агуулгыг нь тодорхойлоогүй. Гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эсэх нь тухайн гэмт хэргийн нийгмийн аюулын түвшин, хор уршгийн хүнд, хөнгөнөөс хамаарна гэсэн ерөнхий хэм хэмжээ БНХАУ-ын хуульд байдаг. Мөн хуулийн 22 дугаар зүйлд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд хуульд зааснаас хөнгөн ял оногдуулах буюу ялаас чөлөөлөх боломжийг хуульчилжээ.¹¹

Вьетнам Улсын Эрүүгийн хуульд хүнд гэмт хэрэгт бэлтгэсэн үйлдэлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.¹²

“Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний объектив талыг хэрэгжүүлж эхэлсэн байх нь завдалтын мөн чанарыг илэрхийлнэ” гэсэн номлол барууны эрүүгийн эрх зүйд нэгэнт дэлгэрсэн юм. Завдалтын тухай хэм хэмжээ анх удаа 1810 оны Францын Эрүүгийн хуульд тусгагдсан. Энд гэмт хэргийг үйлдэж эхэлсэн боловч гэм буруутай этгээд өөрөө зогсоосон эсвэл түүний хүслээс үл хамаарах шалтгаанаар туйлдаа хүрч чадаагүй, сайн дураараа татгалзаагүй байхыг завдалт гэж сонгодог утгаар нь хуульчилсан нь өнөө хүртэл агуулга нь алдагдаагүй явж иржээ.¹³ Францын Эрүүгийн хуулиар завдалтад бүх тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Харин эрүүгийн зөрчилд завдсан бол зөвхөн хуульд заасан тохиолдолд хариуцлага яригдана. Энэ улсын хуульд зааснаар үйлдэгдээгүй гэмт хэрэг завдалтын хоёр дахь төрөл болдог. Энд ашиггүй объектод, бүтэлгүй зэвсгээр завдах тухай заасан байдаг.

ХБНГУ-ын Эрүүгийн хуулийн 22 дугаар зүйлд “Гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг буй болгож эхэлсэн боловч энэ нь туйлдаа хүрээгүй бол завдсан гэж үзнэ” гэж заасан. Германы эрүүгийн эрх зүйд завдалтыг:

а) гэмт хэрэгт завдах;

б) эрүүгийн зөрчилд завдах гэж ангилаад гэмт хэрэгт завдсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээнэ

гэж хуульчилсан.

Хуульд шууд заагаагүй бол эрүүгийн зөрчилд завдсанд хариуцлага хүлээлгэхгүй. Завдсан үйлдэлд хэрэглэх эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх эрхийг шүүгч эдэлнэ.¹⁴

Голландын эрүүгийн хуульд завдалтын тодорхойлолт өгөөгүй. Харин завдалтын бүх төрөлд ял оногдуулахдаа завдсан гэмт хэрэгт оногдуулахаар заасан ялын гуравны нэгийг хэрэглэнэ. Завдсан үйлдэлд төгссөн гэмт хэргийн нэгэн адил нэмэгдэл ял оногдуулж болно.¹⁵

Дани Улсын Эрүүгийн хуулийн “Завдалт ба хамтран оролцох” гэсэн бүлэгт завдалтын тухай хэм хэмжээ тусгажээ. Эрүүгийн хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Гэмт хэргийг үйлдэхэд болон үйлдэхэд нөлөөлөхөд чиглэгдсэн үйлдлийг завдалт гэж үзнэ. Энэ тохиолдолд гэмт хэрэг туйлдаа хүрээгүй байх ёстой”¹⁶ гэж завдалтыг хуульчилсан.

Польш, Болгар Улсын Эрүүгийн хуульд завдалтыг ОХУ, манай Эрүүгийн хуульд заасантай төсөөтэй агуулгаар хуульчилсан.¹⁷

Испани Улсын Эрүүгийн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Гэмт хэрэг үйлдэхэд шууд чиглэсэн гэмт этгээдийн үйлдэл гэмт хор уршигт хүргэх ёстой байсанч түүний хүсэл зоригоос шалтгаалахгүй нөхцөл байдлаас тухайн хор уршиг учраагүй бол завдалт гэж үзнэ”¹⁸ гэж заасан. Испанийн Эрүүгийн хуульд зааснаар амь бие, эрүүл мэндийн болон өмчийн эсрэг гэмт хэргүүдийг үйлдэхээр завдсан бол ял оногдуулахаар тусгайлан заасан.

Аргентин Улсын Эрүүгийн хуулийн 42 дугаар зүйлд “Гэмт этгээд гэмт хэрэг үйлдэхээр шийдэж, түүнийгээ эхэлсэн боловч түүний хүсэл зоригоос хамаарахгүй шалтгаанаар төгсгөлд нь хүргэж чадаагүй бол завдсан гэж үзэж хуулийн 44 дүгээр зүйлд заасан ял оногдуулна” гэж заасан.

¹⁰ Óaifeáiúé Éiaáén Áíeeáíeè. Níá., 2001. 175-176 ààüü òàè.

¹¹ I.Ö.Äöiaðöei, I.Ö.Äöiaðöei. Íiaíá óaifeáiúé çaéimáaàðeüüòáí ÉÍÐ. Áimáaàðñöáí è iðááí. 1988. 110. 7 ààüü òàè.

¹² Í.Á.Éaáíá, Á.Á.Éið÷aaéí. Óeàç.ñí÷. 189 ààüü òàè; Ááí ×è Óè. Óaifeáiúé éiaáén NÐÁ. 1999. 106 ààüü òàè.

¹³ Í.Á.Éðüeiáa. Íimáíüá ÷àðüü Óaifeáiúé éiaáénà Óðaiöèè. Í., 1996. 40 àüü òàè.

¹⁴ Óaifeáiúé éiaáén ÓÐÁ. Í., 2000. 17 ààüü òàè.

¹⁵ Óaifeáiúé éiaáén Áíeeáíeè. Níá., 2001. 175 ààüü òàè.

¹⁶ Óaifeáiúé éiaáén Áaíeè. Níá., 2001. 26 ààüü òàè.

¹⁷ Óaifeáiúé éiaáén Ðáñioáéèè Áíeaaðèè. Níá., 2001. 35 ààüü òàè; Óaifeáiúé éiaáén Ííeüèè. Í., 1996. 10-12 ààüü òàè.

¹⁸ Óaifeáiúé éiaáén Èñiáíeè. Í., 1998. 15 ààüü òàè.

Завдагч этгээд гэмт хэргийг туйлд нь хүргэхээс сайн дураараа татгалзсан бол ял хүлээхгүй. Завдсан үйлдэлд оногдуулах ял нь 44 дүгээр зүйлд зааснаар завдсан гэмт хэрэгт оногдуулах ёстой ялын тэн хагасаас хэтрэхгүй хэмжээтэй байна.¹⁹

Турк Улсын Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар бүлэг бүхэлдээ гэмт хэрэгт завдах үйл ажиллагааг зохицуулсан байдаг. Энэ хуулийн 61 дүгээр зүйлд “Хэн нэгэн этгээд гартаа дайралдсан зүйлийг ашиглан санаатай гэмт хэрэг үйлдэхэд шууд чиглэсэн үйл ажиллагаа явуулсан боловч түүнээс хамаарахгүй хөндлөнгийн шалтгааны улмаас дуусгаж чадаагүй бол завдалт болох бөгөөд хуульд заасан бол 15 жилээс 20 жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу бүх насаар нь хорьж шийтгэнэ” гэж заасан нь завдах үйлдэлд хэргийн хүнд, хөнгөнөөс хамаарахгүйгээр хүнд ялоногдуулахаар байна.²⁰

¹⁹Óāīēīāīūē ēīāāēñ Àðāāīōēīū. ÑĪá.,2003. 56 āāōū òāē

²⁰Óāīēīāīūē ēīāāēñ Òóðōēē. ÑĪá.,2003. 68 āāōū òāē